

אדמומיות פרה אדומה

ר' דניאל בן אליהו

לכשרותה של פרה אדומה נדרשת רמה גבוהה של אדמומיות, היא נדרשת להיות "תמימה" באדמומותה, כך נקבע על ידי מדרשי ההלכה והמשניות, וכך עולה מפשוטו של מקרא (במדבר פרשת חקת פרק יט פסוק ב) "דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה אדמה תמימה אשר אין בה מום אשר לא עלה עליה על" וכך היא משמעותו הפשוטה של הפסוק, שכן אחרי שכבר נתפרש בפסוק כי אסור שיהיה בפרה מום, על כרחנו לפרש את התיאור "תמימה" לעניין קריטריון אחר המופיע בפסוק – האדמומיות, והוא שנדרש להיות בתמימות.¹ תמימות זו נידונה במדרשי ההלכה במשנה ובתוספתא, ויש לשים דגש רב על בירורה, היות שפרה אדומה בתכלית ואף בדרגה פחותה מזה היא דרישה כמעט בלתי אפשרית.

בדבריי אלה אבקש לברר את פרטי ההלכות בנוגע לרמת האדמומיות הנדרשת (שתי שערות) וכן לעמוד על יסודו של דין זה, כדי לבחון על פיו שני נידונים שאין להם התייחסות מפורשת במקורות: האחד – האם יש מקום להקל בשערות שחורות הצומחות במקומות נסתרים שבבהמה, והשני האם יש להתיר בהמה שנעשתה אדומה על ידי התערבות גנטית. שתי שאלות אלו האחרונות לכאורה תהיינה תלויות בהבנת דין ה"אדומה", ו"תמימה" של האדמומיות: האם חובת האדמומיות היא פרט מפרטי הפרה וכמו לא עלה עליה עול, או שהוא הגדרת המין, דהיינו פרה ממין אדום. חקירה זו אפשר יהיה להשית גם על התמימות של האדמומיות, האם הוא פרט ותנאי באדמומיות, או שהוא קובע מין מיוחד, מין פרות אדומות כזה שהוא אדום בתכלית.

אם ננקוט שאדמומיות היא פרט שדורש מראה מסוים, מסתבר שהוא לא פוסל כאשר הוא נמצא במקומות הנסתרים, כיוצא בזה אנחנו מוצאים בהלכות נגעים (משנה נגעים ו, ח) שמראה צרעת במקומות נסתרים אינו מטמא את האדם. אולם אם זו הגדרה של

1 ראה ספרי במדבר פרשת חקת פיסקא כג:

פרה, שומע אני שחורה או לבנה ת"ל תמימה תמימה לאדמומיות או תמימה למומים כשהוא אומר אשר אין בה מום הרי מומים אמורים הא מה ת"ל תמימה תמימה לאדמומיות.

הבהמה אם כן אין אנו עוסקים במראה הסובייקטיבי שלה אלא בהגדרתה האובייקטיבית ולכן מסתבר שגם מקומות הנסתרים יפסלו כיוון שהם מגלים על כולה. כמו כן אם ננקוט שאדמומיות היא הלכה של מראה אזי מסתבר שכל אופן בו יושג המראה של השערות תהיה הפרה כשרה, ובכלל זה התערבות גנטית. אולם אם זו הלכה שנועדה להגדיר את מין הבהמה שוב יש מקום לדון בפעולה גנטית האם היא יוצרת מין חדש שאינו המין אותו דרשה התורה או לחילופין אינה יוצרת מין חדש ואינה פועלת שינוי כלל (רק מראה שונה), ולכן שוב היא תהיה פסולה שכן אין זה מין הפרה המבוקש.

שיטות התנאים בדין שתי שערות

בעיקרה של הלכה מוסכם על כל התנאים כולם כי שיערה שחורה (או לבנה) אחת אינה פוסלת, ורק שתי שערות ויותר פוסלות, אולם לא כל שתי שערות שחורות פוסלות, הן פוסלות דווקא אם יש קרבה ביניהן, ועל על שיעורה של קרבה זו מצאנו מחלוקת תנאים (פרה פרק ב משנה ה):

היו בה שתי שערות שחורות או לבנות בתוך גומא אחת פסולה רבי יהודה אומר אפילו בתוך כוס אחד.

היו בתוך שני כוסות והן מוכיחות זו את זו פסולה ר' עקיבא אומר אפילו ארבע אפילו חמש והן מפוזרות יתלוש רבי אליעזר אומר אפי' חמשים רבי יהושע בן בתירא אומר אפילו אחת בראשה ואחת בזנבה פסולה

היו בה שתי שערות עיקרן משחיר וראשן מאדים עיקרן מאדים וראשן משחיר הכל הולך אחר הנראה דברי רבי מאיר וחכמים אומרים אחר העיקר:

נתמקד במחלוקות הראשונה והשנייה שבמשנה זו, מכיוון שהן מהוות את הבעיה העיקרית למציאת פרה אדומה כשרה (הבעיה העיקרית היא הלבנה מלאה של חלק מהשערות)

מחלוקת הר"ש והרא"ש עם פירוש המשניות לרמב"ם בביאור מחלוקת תנא קמא וחכמים

כאמור במשנה נשנתה מחלוקת תנא קמא ורבי יהודה, ובפשטות נחלקו תנא קמא ורבי יהודה באיזה מרחק שבין שתי השערות השחורות שערות אלו לא יפסלו את הפרה, אולם חלק מהראשונים סוברים כי אין מחלוקת בין תנא קמא לר' יהודה, כך פירשו הרא"ש והר"ש משאנץ על אתר:

בתוך כוס אחד. היינו גומא אלא שחייב אדם לומר בלשון רבו והכי קתני בתוספתא ר' יהודה אומר אפי' שתי גומות והם מוכירות זו את זו פסולות.

פירושם של הרא"ש והר"ש נשען על התוספתא,² אך נתקל בקושי רב. לשונו של רבי יהודה "אפילו בתוך כוס אחד" משמעה רבותא גדולה משל תנא קמא. ואכן כדי ליישב קושי זה כותב הברטנורא (במקום) כי אין לגרוס "אפילו" בדברי רבי יהודה, פרשנות זו אין בה די כדי לפטור את הקושי הטקסטואלי, שכן סוף סוף צ"ע גדול מה תועלת יש בהבאת דברי רבי יהודה? (ונעמוד על קושי זה בסמוך).

אולם דרך פרשנית זו אינה גורפת, הרמב"ם בפירוש המשניות (על אתר) פירש שגומא וכוס שונים זה מזה:

בתוך גומא אחת בתוך נקבובית אחת כלומר שיהא מקום צמיחתן אחד. ר' יהודה אומר אפילו בתוך כוס אחד, וכוס הוא מקום עגול בגוף ובו כמה שערות בשטח אחד.

גם הגאונים (פירוש הגאונים לסדר טהרות (אפשטיין) עמ' 103) פירשו שגומא וכוס שונים זה מזה: "גומא – פירוש גומא כל מקום שצומח בו השיער... כוס – פירוש שכונה שצומח בו השיער".

כאמור מקורם של הרא"ש והר"ש והברטנורא הוא התוספתא וכך שנינו שם (ב, ז):

היו בה שתי שערות שחורות או לבנות בתוך גומא אחת פסולה, בתוך שתי גומות כשרה. ר' יהודה אומר אפילו בתוך שתי גומות והן מוכיחות זו את זו פסולה.

במבט ראשון קשה לעמוד על כוונתם של הראשונים הנ"ל, הרי גם בתוספתא נראה כי כוונת רבי יהודה היא לחלוק על תנא קמא ולומר שלא רק בגומא אחת פוסלות שתי שערות אלא גם בגומות שונות! ואכן כך נראה שהבינו הרמב"ם בפירוש המשניות והגאונים שחלקו על הנחה זו. ומה שנראה לבאר בכוונתם של הר"ש והרא"ש הוא, שכיוון שרבי יהודה גם הוא נקט בפסולו את הכינוי "גומא" על כרחנו שהוא מסכים שגומא הוא האופן הפוסל, ועל כן ביארו שרבי יהודה מסכים שרק בתוך גומא אחת שתי שערות פוסלות, אך הוסיף שיתכן שהן יפסלו אף כשאין בגומא אחת – וזאת כאשר הן מוכיחות זו על זו. לעומתם הבין הרמב"ם שמוכיחות זו על זו הוא מציאות שמתקיימת כאשר שתי השערות צומחות בכוס אחד. אמנם נותרנו עם קושי לשיטת הרמב"ם והגאונים מדוע נקט רבי יהודה שבתוספתא את גדרו של תנא קמא? ואין לומר שמוכיחות פסולות לרבי יהודה רק בשתי גומות אך לא בשתי כוסות שהרי המשנה (במציעתא) הביאה את פסול מוכיחות בשתי כוסות.

2 באופן דומה אנו מוצאים במקומות רבים בתלמוד כי על אף שדעתו של רבי יהודה הובאה בפני עצמה, מכל מקום כוונתו אינה לחלוק אלא לפרש את דברי תנא קמא, פרשנות זו אופיינית כאשר דברי תנא קמא פותחים ב "במה דברים אמורים" אולם אין זה המקרה שלפנינו, רבי יהודה אינו מוסיף דבר על דברי תנא קמא אלא רק משתמש בלשון אחרת.

על אף שהרא"ש והר"ש תלו את פרשנותם בתוספתא, הרי שישנו מקור מפורש לשיטתם בירושלמי, הירושלמי (עבודה זרה פרק ב הלכה ט) מונה כמה זוגות של מילים שמשמעותן אחת ובכללן הוא מזכיר את גומות וכוסות: "הן סככות הן פרעות הן רפפות הן רעלות הן איסטגיות הן ספיות הן כוסות הן גומות היא מקום תחת הכוסות היא מקום הנחת חתיכות, הן זיתי קלוסקא הן זיתים מגולגלין".

נמצאנו למדים שלכולי עלמא ישנה מחלוקת בין תנא קמא לר' יהודה, לפירוש הרמב"ם המחלוקת במשנה ובתוספתא זהות ונשנו רק בנוסחים שונים. ואילו להר"ש והרא"ש במשנה לא נזכרה מחלוקת ורק בתוספתא הוסיף רבי יהודה פסול חדש בשתי שערות אף על פי שאינו צומחות באותה כוס/גומא, וזאת אם הן מוכיחות זו על זו. ואכן צריך לעמוד לשיטתם על הגדרה זו, מה קובע שהן מוכיחות זו על זו?

דעת הרמב"ם בהלכות

לאור כל זאת עולה תמיהה רבתי על פסק הרמב"ם בהלכות פרה אדומה (א, ב): "זה שנאמר בתורה תמימה תמימת אדמימות לא תמימת קומה אלא אם היתה ננסה כשירה כשאר הקדשים, היו בה שתי שערות לבנות או שחורות בתוך גומא אחת או בתוך שני כוסות והן מונחות זו על זו פסולה".

ולכאורה הרכיב הרמב"ם הלכה זו אתרי רכשיה, ברישא נקט בלשון גומא כתנא קמא ובסיפא בלשון כוס וכרבי יהודה! הפרשנות הפשוטה בדברי הרמב"ם היא שהרמב"ם פסל מחמת שחרות בשני אופנים, או שהשערות בגומא אחת, או כשהן בשתי כוסות וגם מונחות זו על זו. אך שימוש של הרמב"ם בשתי לשונות שונות מעורר תמיהה, היה לו לרמב"ם לומר 'היו בה שתי שערות... בתוך גומא אחת. או בתוך שתי גומות והן מונחות זו על זו'.

כדי ליישב קושי זה מסביר הכסף משנה כי הרמב"ם סבר כר"ש והרא"ש שהיינו גומא היינו כוס. לפי דבריו צ"ל שהרמב"ם בחר לשנות את שתי הלשונות כדי להבהיר לכל קורא בכל לשון מה הכוונה בגומא וכוס. אך פרשנות זו של הכסף משנה יוצרת סתירה בין פירוש הרמב"ם בפירושו למשנה לבין פירושו שבהלכות, בנוסף על כרחנו לומר שהרמב"ם פסק כרבי יהודה שבתוספתא, בניגוד למשנה שהשמיטה אופן נוסף של פסול. ואכן היה מקום לבאר בדעת הרמב"ם, באופן אחר, לפיו כוס גדולה מגומא, ורבי יהודה מרחיב את הגדר מאוד וסובר שגם בכוס אחד יש לפסול מחמת שתי שערות, ואף ביותר מכוס אם השערות מוכיחות זו על זו. אולם פרשנות שכזו לא תסתדר עם לשונו של הרמב"ם שמגביל את הפסול הראשון לגומא אחת.

לכן נראה לענ"ד שהרמב"ם נקט פירוש שלישי בשאלת היחס שבין המשנה לתוספתא: הרמב"ם פירש כי אכן ישנה מחלוקת בין תנא קמא לר' יהודה, ושיעור כוס גדול משיעור גומא. אולם דברי רבי יהודה שבתוספתא לא נאמרו לשיטתו של רבי יהודה אלא בשיטתו של תנא קמא ולכן נקטה התוספתא את הלשון גומא בלשונו של רבי יהודה, שזהו השיעור אותו נקט תנא קמא שבשיטתו נאמרה מימרא זו. רק סבר רבי יהודה שמוכיחות זה על

זה הוא תנאי שעומד לעצמו ולכן לא צריכות להיות באותה כוס גם כן, וכל שמוכחות זו על זו אפילו הן אינן באותה כוס פוסלות, רק משום שלדבריו של תנא קמא אמר רבי יהודה דבר זה, נקט רבי יהודה בתוספתא את הלשון גומא. נמצא אם כן שסבר הרמב"ם שיש מחלוקת בין רבי יהודה ותנא קמא, ופסק כתנא קמא, רק שעל זה הוסיף את הפסול הנוסף שהעמיד רבי יהודה בדעת תנא קמא על פי התוספתא. וכעין זה פירש החזון איש (פרה ד, ד ד"ה והר"מ בפ"א).

שיעור כוס גומא ו"מוכחות זו על זו"

כעת יש לברר מה הוא שיעורם של כוס, גומא ו"מוכחות זו על זו", באשר לשיטת הרמב"ם הרי היא נתפרשה היטב בדבריו שבפירוש המשניות, לדידו גומא אחת היינו שהשערות יוצאות ממש מאותו פתח בעור ואילו כוס הוא ככל הנראה תלתל, הסתבכות של אותן השערות יחד כאשר הן רטובות (מה שמסביר את הכינוי כוס – גוף עגול שמכיל בתוכו מים), ביאורו זה למשמעות גומא אינו סותר את דברי הש"ס בבא בתרא (טז ע"א). צריך לומר אחת מהשתיים או ששיעור זה רלוונטי רק לשערות שבגוף הבהמה ולא כאלו שבראשה בהן אין צורך בבדיקה כזו, (וכפי שחילקה הגמרא נידה נב ע"ב) או שחוק זה תקף רק לגבי שערות אדם ולא לגבי שערות חיה ובהמה. אולם נתקשה להשתמש בפירושו של הרמב"ם ל"מוכחות זו על זו" שבמשנה למוכחות זו על זו שבתוספתא, שכן הן נאמרו בשתי שיטות שונות. על כל פעם את "מוכחות זו על זו" שבמשנה פירש הרמב"ם: "והן מוכחות זו את זו מורות כל אחת על חברתה כלומר שכל אחת קרובה לשניה והיא כנגדה בשטח אחד" הרמב"ם ביאר שכדי לפסול נדרשים שני תנאים, האחד שהן תהיינה בשטח אחד והשני שהן תהיינה קרובות כל אחת לאחת שכנגדה. את הסייג בשטח אחד יש לפרש לענ"ד בשני אופנים: הא' אם נמתח את השערה הרי שהיא תגיע לחברתה, כלומר כל מקום אליו אפשר למתוח את השערה נקרא מקומה של השערה, לפי אפשרות זו נדרש לדון מה יהיה אילו לקצוות שתי השערות יש שטח שימוש משותף כשהן מתוחות אך הן אינו מגיעות אחת לעיקרה של חברתה. האפשרות השנייה היא שהן תהיינה שתיהן באותו איבר. את התנאי הראשון שתהיינה כל אחת קרובה לחברתה גם כן יש לפרש בשני אופנים, ושניהם יהיו תלויים בהבנת התנאי של "שטח אחד". האחד הוא שהן מגיעות זו לזו, ואם כן על כרחנו לפרש את התנאי של שטח אחד שתהיינה שתיהן באיבר אחד. והאופן השני הוא שהשערות תהיינה פונות בכיוון צמיחתן זו אל זו, אף שפירוש זה נראה חדשני יש לדקדק כך בלשונו של הרמב"ם, שהרי אם מדובר בקרבה בעלמא די היה לומר קרובות זו לזו, אך לשון הרמב"ם "כל אחת קרובה לשניה" וזה אינו מובן שאם זו הלכה של מרחק זו מזו הרי כיוון שאחת קרובה אל חברתה ממילא גם השנייה קרובה אליה באותה מידה, אך לפי מה שכתבנו שהכוונה היא לכיוון הצמיחה ניחא, ומעתה פירושו של שטח אחד יוכל להיות שראשה של שערה מגיע אל חברתה ועל ידי זה נמצא ששטחן אחד.

כל זאת לדעת הרמב"ם, אולם לדעת הר"ש והרא"ש ששיעור גומא וכוס אחד הוא יש לדון האם גומא היא נקודת צמיחת השער או תלתל?

על הסברו של הרמב"ם לגומא כנקודת צמיחת שער יש להקשות מהגמרא בבא בתרא (טז ע"א) הדנה בדברי איוב וקובעת כי אין מציאות של שתי שערות בתוך אותה גומא:

אשר בשערה ישופני והרבה פצעי חנם - אמר רבה: איוב בסערה חרף ובסערה השיבוהו. בסערה חרף... בסערה השיבוהו... אמר לו: הרבה נימין בראתי באדם, וכל נימא ונימא בראתי לה גומא בפני עצמה, שלא יהו שתיים יונקות מגומא אחת, שאלמלי שתיים יונקות מגומא אחת - מחשיכות מאור עיניו של אדם, בין גומא לגומא לא נתחלף לי, בין איוב לאיוב נתחלף לי?

אם כן מבואר שלא תיתכן מציאות של שתי שערות בגומא אחת!³ אם נאמר שהר"ש והרא"ש סברו שגומא של שערות הפרה היינו תלתל אין כל קושי. וכך מסתבר שכן בעוד שאת המונח גומא יש לפרש בשני אופנים, תלתל שער שיוצר בתוכו שקע או שקע שממנו יוצא שער, הרי שאת כוס קשה לפרש בשני אופנים, שכן מה בין כוס למקום צמיחת השער? יתרה מכך צ"ע לכאורה גם לפירוש הר"ש והרא"ש שעל התלמיד לנקוט בלשון רבו צריך עיון דהן אמת שזו חובת התלמיד אך מדוע רבי עורך המשנה בחר שלא לשנות את הנוסח? (לענ"ד קשה לומר שבחר בלשון זו כדי שלא לשנות את הגרסה השגורה ולגרום לבלבול, שהרי בתוספתא השתמשו בדעת רבי יהודה במונח גומא כלומר הייתה שגורה נוסחה שכזו), בנוסף צ"ע לשיטתם מה הוסיף רבי בהבאת דעתו של רבי יהודה, הרי זוהי גופא דעת ת"ק!⁴ מסתבר שרבי נצרך לתוספת דבריו של רבי יהודה כדי לבאר מהי הגומא שאנו עוסקים בה, כדי להסביר שאין המכוון לגומא בלשון המקובלת בימיו שמשיימת את נקודת צמיחת השער אלא לגומא במובן של תלתל. והצידוק בחובה לשנות בלשון רבותיו אינו צידוק ללשונו של רבי יהודה אלא דווקא ללשונו של תנא קמא!

אם כנים דברינו נמצא שלמעשה הרמב"ם פוסל רק בשתי שערות היוצאות מאותה גומא או במוכיחות באופן שפונות זו לזו וגם מגיעות זו לזו. ואילו הר"ש והרא"ש פוסלים אפילו בשתי שערות היוצרות תלתל אחד.

3 מצאתי בחסדי דוד על התוספתא שנגע בשאלה זו ויישב על פי הגמרא נידה נב ע"א שמגבילה את הכלל הזה רק לשער הראש, לענ"ד הסבר זה צ"ע, שכן בהמה אין הבדל בין שער הראש לשער הגוף. ומסתבר לחלק בין בהמה לאדם. בהמה אין זה שיערה אלא פרווה, והפגיעה בראייה של הבהמה קריטי פחות לחייה, שכן היא אינה נדרשת לפעילות עדינה שזקקת ראייה חדה.

4 החזון איש (פרה ד, ד בד"ה הראשון) נדחק בזה מאוד, וכתב שרבי יהודה נצרך בגלל היותו בעל השמועה דמוכיחות שבמציעתא. זהו דוחק גדול, שכן בפשטות זוהי מימרה סתמאית שעומדת לעצמה. בנוסף רבי יהודה הוא תלמידו של רבי עקיבא, ואם כן מדוע הוקדמה דעתו לדעתו של רבו.

המקור לשיעור הפסול בשתי שערות ומהות פסול זה

פשטות המשנה מורה שכל שהשערות קרובות יותר יש יותר סברה לפסול, וכפשטות לשונו של ר' יהודה שפוסל אפילו בכוס אחד (כך על פי דעת הרמב"ם). נקודת מוצא זו מראה על שוני בין דין שתי שערות של פרה לשתי שערות של גדלות. שכן לעניין שערות של גדלות מבואר שהייתה הוה אמינא הפוכה שאם הן גדלות מנקודה אחת הן לא יהוו ראייה לגדלות (כי שמא המקום גורם) וקמ"ל שאפילו כהאי גוונא שהן יוצאות ממקום אחד הן מהוות ראייה לגדלות.⁵ היה מקום לחלק ולומר ששערות הן ראייה וסימן על גדלות ולכן נדרש שהן תהיינה כשני עדים ולא כעד אחד המעיד פעמיים ולכן נדרשים שני מקומות ואילו שערות של פרה אדומה הן פוסלות אותה כסיבה ולא רק כסימן על היותה לא אדומה.⁶ והפשטות לפי זה היא שאדומה היא הלכה של נראות הפרה צריכה להראות אדומה וככל שקרבת השערות זו לזו גדלה כך העוצמה והבולטות של הצבע באדום לרואה גדלה.

חזוק לסברה זו יש למצוא בספרי זוטא שכתב: "היו שנים לגומא אחת פסולה משום שהיא כמין קרחת", כלומר זו בעיה של מראה שנראה כקרחת. אולם המגן אברהם בזית רענן הסיע את הפירוש בספרי זוטא למשמעות אחרת, והסביר שאם יתלשו אותן הן תהיינה קרחת ושיעור קרחת הוא שתי שערות. לדבריו יש להוסיף נופך למדני: יש לחקור בפסול שער שחור האם צריך שלא תהיינה שערות שחורות או נדרש שתהיינה מספר שערות אדומות בשיעור משתנה "לפי כל שערות הפרה". ופירושו של הספרי זוטא לפי הצד השני יהיה כך: הרי שערות אלו הן כמי שאינן וחסר שתי שערות אדומות, וממילא אינה תמימה. יש להבחין בין שתי הדרכים. בעוד שהדרך הראשונה מהווה מקור לשיעור שתי שערות, הדרך השנייה מהווה הגדרה לפסול ב' שערות.

אף שהיה מקום לתלות בסברה זו את מחלוקת רבי מאיר וחכמים האם בשערות שיעקורן שחור וראשן מאדים הולכים אחר העיקר או אחר הראש הנראה. והרמב"ם הרי פסק (בהלכה ד) שהולכים אחר העיקר, ואם כן סברה זו אינה נכונה להלכה. הרי שתלייה זו אינה מוכרחת, מכיוון שיש לומר שלכולי עלמא העיקר הוא הנראות אך מכל מקום הראש של השערה נחשב כתוספת וכמי שאינו ולכן אינו קובע לעניין המראה, ודוגמה לדבר הרי זה פשוט שאף לצד שזהו דין של הראות לא תועיל תלישת שער שחור כיוון שמכל מקום שחורה, ואם כן הוא הדין נמי אם נוסף עליה אח"כ אדום בראש השערה לא יועיל מראה זה כיוון שהוא כמאן דליתיה. אופן נוסף בו היה מקום לפרש את מחלוקת התנאים הזו הוא האם אדומה הוא דין בשערות, ועל כן אזלינן בתר ראשן או דין בגוף הפרה ואם כן אזלינן בתר העיקר - הצמוד לגוף. המשנה (פרה ב, ב) קבעה כי פרה שקרניה וטלפיה

5 אולם החזון איש (פרה ד, ד בראשית האות) כתב להיפך, שגומא אחת היא לרבותא שאף על פי שהן בגומא אחת פוסל. אך לפירוש הרמב"ם בדעת רבי יהודה ודאי אין לומר כן.

6 בנוגע לסימני גדלות חקר הצפנת פענח האם הם סימן או סיבה לגדלות (צפנת פענח אישות א, ט) והראה כי לדעת הבבלי הם סיבה ולדעת הירושלמי הן סימן.

שחורים יגוד אך גלגל העין הלשון והשיניים אינם פוסלים. הצורך מצד אחד לחתוך את קרניה וטלפיה מורה שזו הלכה בגוף הפרה ולא בשערותיה, שאם לא כן מה מקום היה לחשוש לקרניה וטלפיה? אעיר שרבי מאיר בתוספתא (ב, א) סובר כי גם עיניה צריכות להיות אדומות ואם אין פרה אחרת כיוצא בה היא פסולה. מדעת רבי מאיר יש להוכיח שאדומה היא הגדרה במין הבהמה, ולכן אם יש כיוצא בה אזי היא מוגדרת כאדומה ועיניה השחורות אינן פוסלות כיוון שהן נחשבות כ"תקלה גנטית" אך היא בעצמותה שייכת למין האדום. מאידך אם אין כיוצא בה, היא מוגדרת פרה שחורה ושערותיה האדומות הן התקלה הגנטית, אף שהיה מקום לטעון כי הצורך בעיניים אדומות לרבי מאיר עומד לעצמו הרי שיש להוכיח שיש קשר ישיר בין העיניים לשער, שהרי הגמרא נידה (שם) ביארה שרק בשער הראש אי אפשר שיצמחו שתי שערות בגומא אחת כיוון שזה פוגע בראייה אך בשאר הגוף לא, ואם כן חזינן שישנו קשר מובהק בין השער לעיניים.

עוד חיזוק לסברה זו שאדמומיות היא הלכה של נראות, יש למצוא בנימוקו של הראב"ד, לדין יבלת. הרמב"ם (פרה אדומה פרק א הלכה ו) פסק: "היתה בה יבלת וחתכה, אף על פי שצמח במקומה שיער אדום פסולה", והשיג על זה הראב"ד: "נ"ל הטעם לפי שאינו עולה בו אדמימות גמורה אבל הוא שיער לקוי", ונמצאנו למדים מדבריו תרתי: הא' שאם עלה שער אדום לגמרי כשר רק שהרגילות היא שצמח שער שאינו אדום לגמרי אלא דהוי, והב' שאין השער השחור פוסל אלא שצריך אדום וליכא. וזה מורה שהעיקר הוא במראה שהרי הפרה אדומה היא רק שהמראה שלה אינו שלם באדמומיותו.

והנה במשנה ובתוספתא כבר התבאר שרק שתי שערות ומעלה פוסלות, אולם שיעור זה צריך מניין? לשיעור זה לא מצאנו דרשה מפורשת, אם לא שנקבל את הספרי וזוטא כפשוטו. השפתי חכמים (במדבר יט, ב) מציע שתי אפשרויות לפתרון שאלה זו:

ואם תאמר דלמא אפילו שער אחד נמי? ויש לומר דהא אף כשלא הוה כתיב תמימה אלא אדומה בלבד הוה ידענא דצריך שתהא כולה אדומה ואפילו אם לא היה בה אלא שער אחד שחור היתה פסולה וחזר הכתוב וכתב תמימה ללמד שתהא כולה תמימה באדמימות דמשמע הא אם יש בה אפילו שער אחד שחור פסולה הוה מיעוט אחר מיעוט ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות שנים פסולה ואחד כשרה. אבל הרא"ם פירש שתי שערות הלכה למשה מסיני.

לאור היעדר דרשה מפורשת במדרשים מסתבר יותר פירושו של הרא"ם ובתוספת נופך, אין זו הלכה נוספת מכלל ההלכות למשה מסיני, אלא הלכה זו נכללת בקטגוריה ידועה, זהו שיעור ככל השיעורים, ומשכך מקורו הוא הלכה למשה מסיני.⁷ מלבד מה שעל פי זה ברור מאוד מדוע לא נצרכה ההלכה לפרש את המקור לכך.⁸ על אף שפתחנו בכך

7 ראה פירוש המשניות לרמב"ם כלים יז, יב.

8 נרויח בזה יישוב לקושיית הריב"א (במדבר יט, ב) על פירוש רש"י לתורה: "זאת חקת. אדומה תמימה. פרש"י שתהא אדומה בתמימות שאם היו בה ב' שערות שחורות פסולה עכ"ל. הקשה ר"ת מאורליי"י הא

שאינן לדרך זו מקור מפורש, הרי שבפירוש רבי חיים פלטיאל לתורה מפורש שכך נאמר במשניות פרה (ראה הערה 9) בנוסף יש למצוא חיזוק להבנה זו במשנה נידה (נב ע"ב):

שתי שערות האמורות בפרה, ובנגעים, והאמורות בכל מקום - כדי לכוף ראשן לעיקרן - דברי רבי ישמעאל, ר"א אומר: כדי לקרוץ בציפורן, ר' עקיבא אומר: כדי שיהו ניטלות בזוג.

הרי שהשוותה המשנה את כולן זה לזה, וזה מורה שיסודן שווה, וההסבר לכך הוא שכך הוא שיעורן של כל שערות מהלכה למשה מסיני שקבעה הלכה אחת לכולן.

לנקיטת עמדה לפיה שיעור זה הוא הלכה למשה מסיני יכולה להיות נפקא מינה גדולה לקולא. הפרי מגדים בפתיחה הכוללת לאורח חיים כותב שלהבנת הרמב"ן בדעת הרמב"ם כי מעמדה של הלכה למשה מסיני הוא דרבנן, ספק הלכה למשה מסיני לקולא, ואם כן הוא הדין נמי למחלוקת בהלכה למשה מסיני. אולם קולא שכזו צע"ג, שכן הרמב"ם בפירוש המשניות (כלים יז, יב) להדיא דחה אותה וכתב שצריך להחמיר בספק כיוצא בזה:

וצריך אני להזכיר כאן כלל גדול התועלת... שכל דבר שעיקרו מן התורה ושיעורו מדברי סופרים ספקו טמא.⁹

אולם ייתכן שהרמב"ם חזר בו מזה. ראה בתשובות הרמב"ם סימן שנה, ובהלכות שחיטה פרק ה הלכה ג ובהגהות הרמ"ך שם. ואכן ישנם מגדולי הפוסקים שנקט בעמדה המקלה, ראה נודע ביהודה תנינא יו"ד קמו שנקט שספקו לקולא, ובשו"ת באר יצחק יו"ד סי' א שהביא את דבריו והסכים עמו. רק זאת יש להעיר האם הלכה למשה מסיני זו באה להקל להחמיר או להגדיר. שכן אם היא באה להקל ובלעדיה הרי שאפילו שיעור אחת הייתה פוסלת נראה שאין לומר לגבי זה ספק דרבנן לקולא, שכן דל מהכא ההלכה למשה מסיני דרבנן והדאורייתא פוסל אף בשערה אחת וממילא אזלינן לחומרא.¹⁰

למה לי קרא הלא ב' שערות פוסלו ולא שער אחד הלכה למשה מסיני ומאחר להלכתא קרא למה לי דבכמה מקומות בתלמוד קאמר הכי צ"ע".

לפי הדברים הנ"ל אתי שפיר שכן ודאי נדרשת עיקר הדרשה בשביל עצם הפסלות ההלכה למשה מסיני היא הלכה כללית של שיעורים שכל שיעורי שערות הן בשתיים.

9 וחזר על כלל זה גם בפירושו למקוואות ה, ז.

10 את קושיית ריב"א מה צורך יש ב"תמימות" אם יש הלכה למשה מסיני, יישב רבי חיים פלטיאל (פרשן התורה, מן הראשונים) באופן אחר (במדבר יט, ב):

"תמימה. פי' רש"י באדמות שאם היו בה שתי שערות שחורות פסולה, דע"כ האי תמימה לגופיה לא איצטריך למום דהא כתיב אשר אין בה מום, אלא להכי כתב תמימה באדמות... והק' מ"ה מנ"ל לרש"י דפי' דאם היו בה שתי שערות שחורות פסולה אימא אפי' משער אחד וכי תימא כדאיתא במסכת פרה שתי שערות שחורות הלכה למשה מסיני, א"כ מה צריך תמימה כיון דאיכא הילכתא קרא למה לי דהכי פרכינן בסוכה. ותיריך דאיצטריך קרא דהילכתא אתא לשתי שערות שחורות וה"א אפילו בב' מקומות יפסלו הואיל ויש בפרה שתי שערות שחורות ואהני תמימה דבעינן במקום אחד א"נ איפכא דבכל מקום

אדמומיות הפרה אדומה – הגדרה או תנאי

כעת נבוא לדון בחקירה היסודית שהזכרנו בהצגת הבעיה, האם אדמומיות היא תנאי כמו התנאי דלא עלה עליה עול או שהוא הגדרת הפרה, וכמו שנדרשת דווקא פרה מתוך מיני הבהמה כך נדרשת מין האדומה ממיני הפרה. הספרי (במדבר פרשת חקת פיסקא קכג) דרש:

פרה, שומע אני שחורה או לבנה ת"ל תמימה תמימה לאדמימות או תמימה למומים כשהוא אומר אשר אין בה מום הרי מומים אמורים, הא מה ת"ל תמימה תמימה לאדמימות.

בירורו של הספרי "פרה שומע אני בין שחורה או לבנה" צע"ג, הרי להדיא נאמר בתורה פרה אדומה! לעיל חקרנו האם אדומה הוא מין או תנאי, אי נימא שאדומה הוא מין אתי שפיר, הספרי דן בפרה כזו שהיא ממין אדום אך היא אינה אדומה (כלומר שאבותיה ואימותיה אדומות אך היא קיבלה צבע שחור או לבן), ועל זה הוא כותב לפסול מכיוון שנדרשת תמימות באדמימות, בפשטות הכוונה היא שמלבד המין האדום נדרש **תנאי** תמימות באדמומיות כלומר הופעת הגדרה זו באופן מלא שכן מעולם לא נדרשנו לבדוק את אביה ואמה של פרה זו.

אמנם מסתבר יותר שיש כאן חסרון בספרי, וצריך להוסיף אחר השאלה "שומע אני שחורה או לבנה" **ת"ל אדומה יכול אפילו רובה ת"ל תמימה**, וכעין זה מצאתי בספרי זוטא. ואם כן נפל פיתא בבירא ושוב צ"ע בחקירה זו.

וראיה לאידך גיסא יש להביא ממדרש במדבר רבה (וילנא פרשת נשא פרשה יג סימן טו):

הקריב את קרבנו וגו' א"ר פנחס בן יאיר למה הוסיף הקרב וחסר יו"ד אלא כנגד פרה אדומה שעשו באותו היום לכך הוסיף הקרב חסר יו"ד והעמיד התיבה על ד' אותיות כנגד ד' דברים שהיתה פרה צריכה אדומה תמימה בלא מום בלא נשיאות עול כמה דתימא (במדבר יט) ויקחו אליך פרה אדומה תמימה וגו'.

מדרש זה לכאורה מורה כי אדומה הוא תנאי נפרד ולא הגדרה במין הבהמה שהרי השווה תנאי זה לשאר תנאים של ללא מום וללא נשיאת עול ובייחוד שלשונו נשמעת כרשימה ומניין של תנאים של הפרה. אולם אם נדייק טובא נראה להיפך, שכן המדרש רואה בהלכה של אדומה ובהלכה של תמימה שתי הלכות נפרדות, וצ"ע דלכאורה התמימה מגדיר את האופן של האדומה! ואם כן תנאי אחד הוא! ומוכרח ומבואר מזה שאדומה היינו הגדרת המין ותמימה הוא תנאי במין זה ודו"ק.

הילכתא בא לגרוע ע"כ אי לא הוה רק קרא דתמימה ה"א דב' שערות פוסלין אפי' מפוזרין ואתא הילכתא דלא פסלי עד שיהו במקום אחד."

ולפי דבריו ברור שהלכה למשה מסיני זו עניינה להקל, ושוב צ"ע איך יהיה הדין בספק. מדבריו יש להסיק עוד שב' שערות אינן הלכה של נראות, שכן הפסוק לבדו מייירי אפילו בשני מקומות.

כך יש להוכיח גם מפסק הרמב"ם בדין יבלת. המשנה (פרה פרק ב משנה ב) הביאה מחלוקת ר' יהודה ור' שמעון בעניין זה: "היתה בה יבלת וחתכה רבי יהודה פוסל רש"א כל מקום שניטל ולא העלה מקומו שער אדום פסולה". הרמב"ם פסק כרבי יהודה באופן גורף: "היתה בה יבלת וחתכה, אף על פי שצמח במקומה שיער אדום פסולה". וכתב על זה הראב"ד: "א"א נ"ל הטעם לפי שאינו עולה בו אדמימות גמורה אבל הוא שיער לקוי". הראב"ד מתקשה בדברי ר' יהודה מדוע הוא פוסל? הרי עתה היא אדומה ולכן עושה אוקימתא וטוען שלעולם כאשר יגוד יעלה אחר כך שער דהוי (בשיטתו של הראב"ד דנתי לעיל), אך הרמב"ם פוסק כר' יהודה באופן גורף וצ"ע מה באמת טעמו? על כרחנו שתמימות אדמימות אינה הגדרת המין שכן לפי זה אחר שהוריד את היבלת וצמח בה שער אדום גמור שוב מוכח שהיא תמימה באדמימותה. אלא אדמימות היא אכן הגדרת המין אך התמימות היא תנאי ועל כן כל שמלכתחילה היה בה אותה יבלת הרי ששוב אין זו תמימות מה שפגע בשלמות שלה לעניין הצבע. יש להוסיף לזה שעדיין יש לחוש שתצמח היבלת שוב, ולכן אף שהיא אדומה הרי לא מתקיים בה התנאי דתמימות ומום יש בה לעניין זה, שכן אחר כך סופה של היבלת לחזור. בנוסח אחר האדמומיות הוא מין והתמימה היא תנאי שלא יהיה בה מום לעניין האדמומיות.

ומהר"א אלבו בספר העיקרים יש לדקדק שהאדמומיות והתמימות דין אחד הן שכן כך היא לשונו (ספר העיקרים מאמר ג פרק כה):

ובכאן טעה גירונמו המעתיק לנוצרים שהעתיק תמימה בלתי בעלת מום (הנכון הוא לפסוק תורת ד תמימה) ועשה כן כדי שלא ייוחס לתורת משה שהיא שלמה כדי שיאמר שהיא חסרה ושתורת ישו השלימה אותה. וזה אינו, כי פירוש תמימה בהכרח שלמה, שהרי בפרה אדומה נאמר תמימה (במדבר י"ט ב'), ואף על פי כן הוצרך לומר בה אשר אין בה מום, שיראה כי תמימה דבר אחד ואין בה מום דבר אחר, כבר פירשו רבותינו ז"ל כי תמימה רוצה לומר שלמה באדמימות.

וקצת משמע מדבריו שתמימה אינה תנאי נוסף שלא יהיה מום באדמומיותה, אלא האדמומיות הזו תהיה שלמה, ואם כן זהו תנאי אחד וצ"ע בזה.

שערות שחורות או לבנות במקום חבוי, ושינוי צבע השערות על ידי הנדסה גנטית

כפי שראינו יש סברה ומקור לומר שהלכה זו של תמימות באדמומיות היא הלכה של נראות, ולכן יש מקום לדון להקל בשערות במקום שאינו גלוי (ומקומות אלו הן המקומות המועדים, כמו תחת זנבה ופנים רגליה), קשה להישען על סברה זו באופן גורף מכיוון שכפי שהראינו ייתכן שהיא תלויה במחלוקת תנאים, אך במצבים מסופקים בשערות שבמקומות אלו או פסולים שתלויים במחלוקת ראשונים (כמו שיעור המרחק בין שערות) או במקרים של ספק (כמו נתלשו שערות ואין ידוע האם עלו אדומות תחתיהן) ודאי שיש להתחשב בסברה זו.

לגבי שינוי אדמומיות הפרה על ידי הנדסה גנטית, למיטב הבנתי אין מדובר על הוספת גנים אדומים אלא רק על הסרת גנים שחורים, ולכן היות שכבר הראינו שאף אם נאמר שאדמומיות היא הגדרת מין הפרה הרי שעדיין התמימות של האדמומיות היא רק תנאי. הגדרת המין כאדום מתקיימת כבר קודם השינוי הגנטי ורק לעניין התנאי של התמימות ישנו רווח מאותו שינוי גנטי, וכאמור התמימות היא רק תנאי ולא הגדרת המין. בנוסף כשרות הסרה גנטית זו יש ללמוד גם מדין יבלת. כפי שכתבנו בדעת הרמב"ם הסרת יבלת פוסלת משום שהיא אינה קבועה. ואם כן הסרה זו שיוצרת שינוי קבוע שאינו חוזר כשר הוא (כמובן גם אם היה מדובר על הוספת גנים אדומים כדי להגדיל את הסיכוי לאדמומיות מלאה, לא היה מקום לחוש לאור היסוד הנ"ל שהתמימות הוא רק תנאי באדמומיות ולא הגדרת מין לעצמו).